

Alicja Antonowicz, Benedykt Roźmiarek

EDUKACJA W OŚRODKU KULTURY LEŚNEJ W GOŁUCHOWIE

Streszczenie. W publikacji przedstawiono działalność edukacyjną Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie koncentrującą się na upowszechnianiu wiedzy przyrodniczo-leśnej. Ośrodek funkcjonuje na terenie dziewiętnastowiecznego zespołu zamkowo-parkowego, w skład którego wchodzi: muzeum leśnictwa, park-arboretum oraz pokazowa zagroda zwierząt. Efektem działalności ośrodka jest przywrócenie świetności zarówno obszaru parku, jak i znajdujących się tam zabytkowych obiektów i ich adaptacja do celów muzealnych.

Ośrodek Kultury Leśnej (OKL) w Gołuchowie działa w strukturze Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Jako samodzielna jednostka organizacyjna został powołany 15 grudnia 1986 roku zarządzeniem Naczelnego Dyrektora Lasów Państwowych. Jednak pierwsze kroki w kierunku jego utworzenia poczyniono już w latach 70. XX wieku, kiedy to zapadła decyzja o lokalizacji Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie.

Instytucja ta od ponad dwudziestu lat, przybliżyła społeczeństwu tematykę przyrodniczo-leśną. W zakres podstawowej działalności placówki wpisane jest, między innymi, prowadzenie ciągłej kampanii mającej za przedmiot edukację leśną społeczeństwa. Podejmowane przez Ośrodek Kultury Leśnej działania wynikają z jego celów statutowych, a znaczenie jego istnienia i rozwoju w zakresie prowadzenia nieformalnej edukacji i promocji wiedzy leśnej podkreśla zapis w Polityce Leśnej Państwa – dokumencie przyjętym przez Radę Ministrów w 1997 roku.

Ośrodek funkcjonuje na terenie dziewiętnastowiecznego założenia zamkowo-parkowego, którego twórcami byli Izabela z Czartoryskich Działyńska i jej mąż Jan Działyński. Jego składowe: Muzeum Leśnictwa, park-arboretum i Pokazowa Zagroda Zwierząt wyznaczają kierunki aktywności. W statutową działalność Ośrodka Kultury Leśnej wpisana jest ochrona i popularyzacja dziedzictwa polskiego leśnictwa. Obok edukacji do jego najważniejszych zadań należą: gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów muzealnych, rewaloryzacja i ochrona zabytkowego parku-arboretum, prowadzenie Pokazowej Zagrody Zwierząt oraz sprawowanie mecenatu nad twórczością artystyczną leśników.

Muzeum Leśnictwa mieści się w zabytkowych, dziewiętnastowiecznych obiektach: „Oficynie”, „Powożowni” i „Owczarni” zlokalizowanych na terenie oraz w sąsiedztwie parku-arboretum. Po pracach remontowych i konserwatorskich przygotowano w nich wystawy stałe. Tematyka leśna ukazana jest w aspektach: społecznym, przyrodniczym i gospodarczym. Ekspozycje muzealne obrazują zagadnienia wielofunk-

Alicja ANTONOWICZ, Benedykt ROŹMIAREK – Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie.

cyjnej gospodarki leśnej i są przyczynkiem do prelekcji i dyskusji na temat znaczenia lasu dla człowieka, a w konsekwencji refleksji i przemyśleń na temat niekwestionowanej potrzeby ochrony środowiska leśnego.

W „Oficynie” – dawnej rezydencji mieszkalnej Działyńskich, od 1986 roku funkcjonują stałe wystawy z zakresu związków lasu ze sztuką i historii gospodarstwa leśnego na ziemiach polskich. Liczne dzieła malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego ilustrują inspirującą rolę lasu, natomiast oryginalne dokumenty, mapy, fotografie oraz modele odzwierciedlają proces kształtowania się relacji pomiędzy człowiekiem i lasem na przestrzeni stuleci. Od 2005 roku wystawy prezentowane są w nowej aranżacji.

Budynek „Powozowni”, kolejny obiekt Muzeum Leśnictwa, po generalnym remoncie oddano do użytku w 2000 roku. W dwa lata później uruchomiono w nim stałą wystawę przyrodniczych podstaw leśnictwa zatytułowaną „Spotkanie z lasem”. Wystawę podzielono na trzy części. Pierwsza z nich prezentuje: lasy na kuli ziemskiej, lasy w Europie i w Polsce (jak powstaje las, nasze drzewa leśne, typy próchnicy leśnej, typy siedliskowe lasu). Druga to ochrona gatunkowa roślin i zwierząt leśnych wpisanych do polskiej Czerwonej Księgi. Część trzecia to diorama grądu środkowoeuropejskiego w aspekcie wczesnowiosennym. Ekspozycję w „Powozowni” wzbogacają dziewiętnastowieczne „księgi drzewne” wykonane przez Carla von Hinterlanga.

W bezpośrednim sąsiedztwie „Powozowni” znajduje się „Owczarnia”. Zarówno pierwszy, jak i drugi obiekt pełniły w przeszłości funkcje, do których nawiązują ich nazwy. Wchodzą w skład kompleksu budynków podworskich, do którego oprócz wyżej wymienionych zalicza się „Obora” – obecnie obiekt edukacyjny z salami: konferencyjną i dydaktyczną oraz zapleczem noclegowym, a także „Stary dworek”, w którego wnętrzu zlokalizowane są pracownie działów: Edukacji i Informacji oraz Muzealnego.

Wystawa w „Owczarni” „Technika leśna”. prezentuje produkcyjną funkcję lasu. Przez pryzmat historycznych narzędzi, urządzeń i maszyn leśnych w przystępny sposób zobrazowano proces zarządzania, hodowli, ochrony i użytkowania lasu. W latach 1983-2006, wystawę techniki leśnej, prezentowaną w zdecydowanie mniejszym zakresie, można było zwiedzać na tzw. „Dybulu”. Była to pierwsza z wystaw przygotowanych w Ośrodku Kultury Leśnej. Powiększające się zbiory muzealne, a także gabaryty niektórych eksponatów spowodowały nową aranżację wystawy w obiekcie o blisko dziesięciokrotnie większej powierzchni.

Wystawy stałe w Muzeum Leśnictwa na bieżąco wzbogacane są wystawami czasowymi tematycznie związanymi z profilem muzeum. Wielokrotnie w gołuchowskich obiektach prezentowane były parki narodowe, do nie mniej interesujących zaliczyć należy wystawy: „Dąb – biologia, gospodarka, kultura”, „Od boru do chałupy”, „Chrząszcze świata”, „Sosna”. W obiektach muzealnych ośrodka cyklicznie prezentowana jest również twórczość leśników.

Park-arboretum stanowi malowniczą oprawę dla obiektów architektonicznych. Utworzony został w stylu angielskim, w drugiej połowie XIX wieku. Jako punkt wyjścia do jego budowy posłużył niewielki przyzamkowy ogród. Park-arboretum zajmuje blisko 160 ha. Dolina rzeka Ciemna stanowi główny element kompozycyjny parku. W parku rośnie około 600 gatunków i odmian drzew oraz krzewów. Są wśród nich

gatunki krajowe i egzotyczne, 32 drzewa mają status pomników przyrody, 230 okazów cechują wymiary pomnikowe.

Północną część parku o charakterze leśnym od południowej, określanej mianem arboretum, oddzielają dwa stawy widokowe.

Od 1956 roku park ujęty jest w rejestrze zabytków, a od 1989 stanowi część Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Rzeki Ciemnej. Prowadzone przez Ośrodek Kultury Leśnej w parku-arboretum prace mają na celu przywrócenie pierwotnego układu kompozycyjnego oraz odtworzenie składu gatunkowego. Jego konserwacja i ochrona opierają się na zapisach i dokumentach historycznych, jak również współcześnie opracowanych projektach rewaloryzacyjnych. Podstawowym celem realizacji wymienionych dokumentów jest ochrona różnorodności biologicznej.

Park-arboretum harmonijnie łączy funkcje dydaktyczne i rekreacyjne z jednoczesnym utrzymywaniem walorów przyrodniczych i estetycznych. Jest obiektem edukacji i badań naukowych.

Każdego roku park zwiedza ponad 100 tysięcy turystów z kraju i z zagranicy.

Pokazowa Zagroda Zwierząt znajduje się w przyległym do parku kompleksie leśnym, zajmuje 20 ha. Utworzono ją w 1977 roku w celu hodowli zamkniętej żubra. Założenie zagrody w Gołuchowie wynikało z procesu restytucji tego gatunku. Jest to również kolejny etap praktycznej realizacji ochrony różnorodności biologicznej. Na stałe w zagrodzie przebywa średnio 7-8 osobników. Przez okres 30 lat hodowane były 84 żubry, z czego 73 urodziły się w Gołuchowie. Ośrodek Kultury Leśnej realizując zadania statutowe współpracuje z innymi ośrodkami hodowlanymi oraz placówkami naukowymi. Od 1997 roku w zagrodzie żyją również daniele, a od 2004 roku koniki polskie i dziki.

Pozostałe obiekty:

- „Kasa”, dziewiętnastowieczny obiekt usytuowany przy głównym wejściu do parku, stanowi siedzibę dyrekcji i administracji OKL. Poza zapleczem biurowym znajduje się w nim biblioteka z czytelnią udostępniana wszystkim zainteresowanym.
- Mauzoleum to siedemnastowieczna kaplica zamkowa pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Po śmierci Izabeli Działyńskiej w 1899 roku przystosowano ją do funkcji grobowca. Ozdobne wnętrze mauzoleum, w którym znajduje się krypta ze zwłokami Izabeli oraz jej popiersie można oglądać w sezonie letnim.
- „Dybul” nazwę zawdzięcza młynarzowi Dybułowi, który posiadał młyn nad brzegiem stawu. Współcześnie nazwę tę odnosi się zarówno do miejsca, jak i usytuowanego tam budynku dawnej obory, przystosowanego do celów muzealnych. Aktualnie przygotowywana jest w nim wystawa ochrony lasu.
- „Pasieka” – pełniąca rolę mini-galerii, Dom Pracy Twórczej z zapleczem hotelowym i gastronomicznym oraz kawiarnia „Muzealna”.

Niekwestionowaną atrakcją turystyczną jest zamek w stylu renesansu francuskiego, w którym od 1951 roku mieści się oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Fot. 1. Zamek (fot. A. Antonowicz)

Fot. 2. „Obora” – obiekt edukacyjny (fot. A. Antonowicz)

DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNA

Działalność edukacyjna ośrodka, koncentrująca się na tematyce leśnej, stanowi część edukacji ekologicznej. Założeniem przyświecającym podejmowanej aktywności jest przekazywanie wiedzy z zakresu znaczenia funkcji lasu oraz zagrożeń ze strony czynników biotycznych, abiotycznych i antropogenicznych. Przystwojona wiedza o przyrodzie pomaga lepiej ją przeżywać. Posiadanie podstawowych wiadomości o ekosystemie jest niezbędne do zrozumienia potrzeby właściwego użytkowania zasobów leśnych przez społeczeństwo, dbałości o wspólne dobro, konsekwencji, między innymi, zaśmiecania lasów i wypalania traw. Inspiruje w końcu do działań proekologicznych.

Baza ośrodka stwarza duże możliwości do prowadzenia różnorodnych form edukacyjnych. Całoroczna oferta skierowana jest do różnych grup odbiorców i uwzględnia zróżnicowanie wiekowe uczestników zajęć. Prowadzona w ośrodku edukacja ma charakter nieformalny, jest rozwinięciem bądź uzupełnieniem programów szkolnych. Stosowane formy dzielą się na bierne i aktywne. Przygotowana oferta pozwala na ich dobór i łączenie, zarówno podczas jednodniowej wizyty w ośrodku, jak i kilkudniowych pobytów, powszechnie znanych jako „zielone szkoły”.

Aktywne formy edukacyjne, takie jak terenowe lekcje w parku-arboretum, zajęcia muzealne, konkursy (plastyczne, literackie, fotograficzne itp.) oraz prezentacje poza siedzibą ośrodka (majówki i festyny w okolicznych miastach, spotkania z leśnikiem w szkole) cieszą się dużym zainteresowaniem. Podobnie akcje ekologiczne: „Ratujmy kasztanowce” i „Sprzątanie świata”, okolicznościowy „Dzień Ziemi” oraz plenerowy festyn edukacyjny „Spotkanie z lasem”, które są imprezami cyklicznymi, gromadzącymi z roku na rok coraz większą grupę odbiorców.

Programy zajęć mają charakter interdyscyplinarny. Poruszając się w obrębie tematyki leśnej wykorzystywane są i łączone zagadnienia z różnych przedmiotów nauczania. I tak, na zajęciach, podczas których określane są wiek i wysokość drzewa wykorzystywana jest wiedza matematyczna ich uczestników. Podczas „Poszukiwania dendrologicznych skarbów” konieczna jest umiejętność korzystania z mapy, a terenowe lekcje: „Wiosna budzi zapachami i kolorami” oraz „Jesienne obserwacje” koncentrują się na zdolnościach plastycznych. Akcje ekologiczne uczą właściwych postaw i wychowują w duchu poszanowania otoczenia, natomiast festyny są okazją do spotkań z interesującymi ludźmi, poznania ich zawodów koncentrujących się wokół tematyki leśnej oraz aktywnego uczestnictwa w grach i zabawach.

Każdego roku Ośrodek Kultury Leśnej uczestniczy w imprezach targowych: edukacyjnych Eko Media Forum w Poznaniu oraz turystycznych LATO w Warszawie, podczas których prezentuje swoją ofertę, zaprasza do współpracy, ale także prowadzi w zminiaturyzowanej formie, na jaką pozwala powierzchnia stoiska, zabawy edukacyjne.

Scenariusze zajęć oraz imprez i akcji ekologicznych przygotowują pracownicy ośrodka. Na przestrzeni ostatnich lat wypracowane zostały również programy nauczania w ścisłej współpracy z kadrą nauczycielką okolicznych szkół. Ośrodek jest miejscem szkoleń i warsztatów dla nauczycieli. Prowadzone są one z wykorzystaniem wiedzy i doświadczenia metodyka nauczania biologii, pracowników ośrodka oraz zaproszonych gości. Po ich odbyciu kadra nauczycielska, wykorzystując bazę OKL, sa-

modzielnie realizuje przygotowane przez siebie zajęcia. Działania takie zwiększają liczbę odbiorców i eliminują problem ograniczeń kadrowych.

Pobyt w Ośrodku Kultury Leśnej to w równie dużym stopniu wypoczynek. Z myślą o gościach zwiedzających OKL indywidualnie, tj. bez przewodnika, przygotowano szereg tablic, map i oznakowań umiejscowionych w różnych częściach parku-arboretum. W pobliżu drzew i krzewów umieszczono opisy dendrologiczne. Na terenie pokazowej zagrody zamontowano dydaktyczne tablice z opisami żyjących tam gatunków zwierząt. Pomiedzy parkiem a zagrodą utworzono ścieżkę dydaktyczną z zakresu ochrony lasu i gospodarki łowieckiej. Przy każdym z trzech wejść do parku znajdują się tablice z regulaminem przebywania na terenie obiektu chronionego. Wymienione formy zagospodarowania parku sklasyfikowane są jako przykłady edukacji biernej. Zwiedzający korzystają z wiedzy przyrodniczej w sposób niewymuszony, często przy okazji spaceru, który był pierwotnym powodem pobytu na terenie ośrodka. W pojęciu edukacji biernej mieści się również indywidualne zwiedzanie wystaw. Jednak, podczas zwiedzania ekspozycji muzealnych Ośrodka Kultury Leśnej w większości przypadków fachowego komentara udzielają przewodnicy.

W prowadzonym w OKL procesie edukacyjnym ważną rolę odgrywają wydawnictwa i strona internetowa. Cyklicznie wydawane są „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej” (rocznik) oraz kwartalnik edukacyjno-informacyjny „Zagajnik”. Pracownicy ośrodka przygotowują, zarówno pod względem merytorycznym, jak i graficznym, albumy, książki, broszury, foldery, plakaty, pocztówki oraz materiały edukacyjno-reklamowe, takie jak puzzle, karty do gry czy zakładki. Materiały te niosą duży ładunek wiedzy przyrodniczo-leśnej i wykorzystywane są jako nagrody w konkursach.

Wynikające z charakteru ośrodka sfery działania skupiają wokół niego różne środowiska: naukowe, twórcze, jednostki upowszechniania kultury, stowarzyszenia, organizacje społeczne oraz instytucje samorządowe. Ośrodek współpracuje ze szkołami i uczelniami, parkami narodowymi i krajobrazowymi, muzeami, arboretami i ogrodami botanicznymi. Efektem tego są, poza przedsięwzięciami wystawienniczymi realizowanymi na terenie całego kraju, ogólnopolskie konferencje organizowane na terenie ośrodka: „Las w kulturze polskiej”, „Rola hodowli *in situ* w procesie restytucji żubra”, zjazd ogrodów botanicznych.

Organem doradczym i opiniodawczym w zakresie określania kierunków rozwoju, planowania i realizacji zadań ośrodka jest jego Rada Naukowa, powołana w 1977 roku. Jej członkami (wybieranymi na czteroletnią kadencję) są przedstawiciele świata nauki leśnej, muzealnictwa, organizacji społecznych, takich jak Polskie Towarzystwo Leśne, Towarzystwo Przyjaciół Lasu, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa. W skład Rady wchodzi także przedstawiciele Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu oraz metodyk nauczania biologii.

Ośrodek Kultury Leśnej, jako miejsce inspiracji twórczych, regularnie gości artystów z kraju i z zagranicy. Efektem ich pracy są dzieła, za pośrednictwem których upowszechniana jest przyrodniczo-kulturowa spuścizna regionu. Od 1988 roku organizowane są cykliczne Ogólnopolskie Przeglądy Twórczości Artystycznej Leśników, a od 2007 roku konkurs gawęd leśnych „Bajarzy z Leśnej Polany”.

Ośrodek, jako jednostka organizacyjna Lasów Państwowych o zasięgu krajowym, jest miejscem integracji zawodowej leśników. Odbywają się tutaj szkolenia i warsztaty dla pracowników Lasów Państwowych. Poza zdobywaniem praktycznej wiedzy leśnicy, poznają historię swojego zawodu, a także uczestniczą w ogólnopolskich spotkaniach z okazji Dnia Lasu.

Wszystkie wymienione działania stanowią formy upowszechniania wiedzy przyrodniczo-leśnej. Edukacja ekologiczna wzbogacona przesłaniem poszanowania dziedzictwa kulturowego daje wymierny efekt. Jest nim liczba uczestników procesu edukacyjnego i podejmowanych przez nich inicjatyw we własnych środowiskach, szkolnych i nie tylko. W 2007 roku we wszystkich formach edukacyjnych na terenie Ośrodka Kultury Leśnej wzięło udział łącznie ponad 240 tysięcy osób.

Zapotrzebowanie społeczne na przekazywanie wiedzy ekologicznej wzrasta. Instytucje, takie jak Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej wspierają tego typu działania i umożliwiają pozyskanie środków na nietuzinkowe inicjatywy. Działalność edukacyjną Ośrodka Kultury Leśnej, jak również prowadzenie parku-arboretum i Pokazowej Zagrody Zwierząt wspiera Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu. Remont i adaptację dla celów edukacji ekologicznej budynku „Obora” dotował Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie. Zasadniczy ciężar finansowania ośrodka spoczywa jednak na organizacji Lasy Państwowe, która jest gospodarzem terenu.

PODSUMOWANIE

Edukacja to jeden z instrumentów służących ochronie przyrody. Pozaszkolne działania pozwalają na niekonwencjonalne propozycje postrzegania otoczenia. Bezpośrednie odczuwanie przyrody wyzwala rozwijanie nowych zainteresowań, rozbudza pasję. Nie bez znaczenia jest w tym przypadku wartość wychowawcza. Nauczanie poszanowania otaczającej przyrody, wyważonego korzystania z jej zasobów to zadanie, którego efekty obserwować będzie można za kilka lat, w myśl zasady „Czym skorupka za młodu nasiąknie”. Dlatego też nacisk na edukację dzieci i młodzieży jest tak duży. Zdobywanie młodych przyjaciół lasu gwarantuje ich odpowiedzialne postawy w dorosłym życiu.

Znaczenie edukacji ekologicznej w realizacji strategii zrównoważonego rozwoju jest niepodważalne. Podczas konferencji zorganizowanej przez UNESCO w Atenach 1995 roku uznano za konieczne powiązanie spraw dotyczących człowieka, społeczeństwa, środowiska i ekonomii. Lata 2005-2014 ogłoszone zostały Dekadą Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju.

Aktywność Ośrodka Kultury Leśnej na polu edukacyjnym spotyka się z dużą aprobatą. Świadczą o tym liczne listy gratulacyjne i podziękowania. Za swoją działalność ośrodek wielokrotnie był nagradzany i wyróżniany. Uznanie znalazły zarówno działania w zakresie przywracania świetności założeniu parkowemu, jak i prac remontowo-konserwatorskich zabytkowych obiektów, oraz ich adaptacja do celów muzealnych. Wyróżnienia w ogólnopolskim konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku zdobyły wystawy

„Dąb – biologia, gospodarka, kultura” (1995) i „Od boru do chałupy” (2001). W 2001 roku Kapituła Redakcji Przeglądu Leśniczego nadała ośrodkowi tytuł „Instytucja roku 2001 szczególnie zasłużona dla polskiego leśnictwa”.

Ośrodek Kultury Leśnej propaguje ideę ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w skali regionu i kraju. Wypełniając postawione przed nim zadania, realizuje jednocześnie zapis z ustawy o ochronie przyrody z 2004 r., który mówi, że „Celem ochrony przyrody jest (...) kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację...”.

EDUCATION IN FOREST CULTURE CENTRE IN GOŁUCHÓW

Summary

Educational activity of the Forest Culture Centre in Gołuchów were presented in the paper. It is concentrate on diffusion of natural-forest knowledge. The Centre operate on 19th century castle with park area, including forest museum, park-arboretum and representative animal cottage. The effect of the Centre activity is to restoration of splendour of park area and existing monuments as well for museum expositions.